

تأثیر جنگ دوم خلیج فارس بر امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران

نگارش: غلامرضا صفرپور

استاد راهنما: خانم دکتر الهه کولایی

جنگ دوم خلیج فارس در سال ۱۹۹۱ به عنوان یک جنگ بین‌المللی و مهم پس از پایان جنگ سرد به حساب می‌آید. جنگی که در آن فرصتها و محدودیتهای استفاده از ابزار نظامی بوضوح آشکار گردید. پس از تجاوز عراق به ایران در سال ۱۹۸۰ و دست نیافتن به امتیازات موردنظر و هدر رفتن توان اقتصادی، اشغال کویت و سیله‌ای جهت منحرف کردن موج نارضایتی داخلی و راهی جهت تقویت توان اقتصادی انتخاب گردید. در واقع صدام حسین مشروعیت و اعتبار رژیم خویش را تا حد زیادی در کسب موفقیت‌های جدید خارجی و ارتقای موقعیت منطقه‌ای و بین‌المللی می‌دید. به عبارت دیگر صدام به جای همزیستی در صدد کسب سلطه بود. هرچند شکست نظامی عراق در مقابل آمریکا، که ائتلافی از ۲۸ کشور را رهبری می‌کرد، آشکارا رقم خورد با این حال نتایج حاصله حالت مبهمی به خود گرفت؛ صدام حسین از یک سو به صورت مصیبتی برای ملت عراق باقی ماند و از سوی دیگر به صورت تهدیدی برای همسایگان و حتی صلح جهانی ظهور کرد.

پژوهش حاضر که توسط یکی از دانش‌آموختگان رشته مطالعات دفاعی استراتژیک پژوهشکده علوم دفاعی به رشته تحریر درآمده، شناخت و تجزیه و تحلیل پیامدهای امنیتی جنگ دوم خلیج فارس را در ابعاد سیاسی، اقتصادی و نظامی نسبت به جمهوری اسلامی ایران در دستورکار خود قرار داده است. مشخص کردن تهدیدات احتمالی نسبت به کشور، شناخت و بررسی انگیزه‌های دولتمردان عراق و آمریکا در این جنگ از اهداف

دیگر می‌باشد. در این پژوهش سعی شده تأثیرات جنگ دوم خلیج فارس بر امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران به صورت علمی مورد بحث و بررسی قرار گیرد. پرسش اصلی که این پژوهش در صدد پاسخگویی به آن برآمده است، اینگونه عنوان شده است:

- جنگ دوم خلیج فارس چه تأثیراتی بر امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران داشته است؟

همچنین فرضیات پژوهش به این صورت طرح شده است:

- جنگ دوم خلیج فارس باعث افزایش تهدیدات امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران شده است.

- جنگ دوم خلیج فارس باعث کاهش تهدیدات امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران شده است.

- جنگ دوم خلیج فارس هیچ تأثیر و رابطه‌ای با امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران نداشته است.

در این پژوهش از روش توصیفی - تحلیلی بهره گرفته شده و در جمع‌آوری اطلاعات روش کتابخانه‌ای و منابع ثانویه مورد استفاده قرار گرفته است. دوره تاریخی مورد بررسی سالهای ۹۸-۱۹۹۰ را شامل می‌شود. جنگ دوم خلیج فارس به عنوان متغیر مستقل و امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران به عنوان متغیر وابسته در نظر گرفته شده است.

این پژوهش از نظر سازماندهی از دو بهره (مشمول بر ۶ فصل) و یک بخش نهایی (نتیجه‌گیری و پیشنهادات) تشکیل شده است.

بهره اول در یک مقدمه و سه فصل تدوین شده است. در ابتدای این بهره کلیاتی تحت عنوان مقدمه که شامل طرح تحقیق، طرح مسئله، هدف تحقیق، سؤالات و فرضیات، تعاریف عملیاتی متغیرها می‌باشد آورده شده است.

در فصل اول بهره اول با عنوان "مبانی نظری امنیت ملی" پژوهشگر با ذکر مقدمه‌ای تاریخی مختصری از شکل‌گیری کشور - ملت، تعاریف امنیت ملی، ویژگیهای امنیت ملی، رویکردهای مختلف به امنیت ملی (نظامی، اقتصادی و سیاسی)، دیدگاههای مختلف ملی (دیدگاه واقع‌گرایان، آرمان‌گرایان و نهادگرایان)، نظریه‌های مختلف در مورد تأمین امنیت ملی (شامل موازنه قوا، امنیت دسته‌جمعی، خلع سلاح و کنترل تسلیحات و بازدارندگی) و جهت‌گیریهای سیاسی را مورد مطالعه قرار داده است. و در آخر فصل از

موضوعات و مسائل مطرح شده جمع‌بندی مختصری به عمل آمده است.

در فصل دوم ملاحظات امنیت ایران مورد بحث و بررسی قرار گرفته است. در ابتدای فصل ملاحظات امنیتی ایران قبل از انقلاب اسلامی به بحث گذاشته شده و موضوعاتی از قبیل پیمان سعدآباد، سقوط دولت مصدق و نفوذ آمریکا در ایران، پیمان بغداد، کمکهای نظامی - امنیتی آمریکا و ترتیبات امنیتی ایران پس از خروج انگلستان از منطقه به تمصیل تشریح شده است. در ادامه ملاحظات امنیتی ایران بعد از انقلاب اسلامی شامل روابط امنیتی ایران و عراق، تقابل آمریکا و ایران در مقطع پیروزی انقلاب اسلامی تا زمان جنگ عراق با ایران و ملاحظات امنیتی دو کشور در دوره جنگ تحمیلی، و در پایان ملاحظات امنیتی حاکم بر روابط شوروی سابق و ایران به صورت مبسوطی بیان شده است.

فصل سوم پژوهش "شکل‌گیری جنگ دوم خلیج فارس" را در کانون توجه خود قرار داده است. در بخش اول پژوهشگر تلاش کرده دلایل وانگیزه‌های عراق در اشغال کردن کویت را مورد بررسی قرار دهد و ابتدا به محدودیتهای جغرافیایی عراق یعنی دشواریها و تنگناهای جغرافیای سیاسی، ساحل محدود عراق برای دسترسی به آبهای آزاد، اختلافات مرزی عراق و کویت، مواضع و ادعاهای سیاستهای حکومتهای عراقی نسبت به کویت و عوامل اقتصادی اشاره کرده است. در عوامل اقتصادی عامل نفت و چشم‌داشت عراق به ذخایر نفتی کویت به عنوان دلایل و محرکهای عراق برای تصرف کویت عنوان می‌شود. از نظر پژوهشگر مسئله دیگری که در تصمیم عراق برای اشغال کویت تأثیر داشته اوضاع نامساعد اقتصادی آن کشور پس از برقراری آتش‌بس با ایران بوده است. در واقع عراق پس از پایان جنگ با برخورداری از یک ارتش مجرب با سلاحهای پیشرفته، با اشغال کویت تصمیم می‌گیرد شرایط خود را در منطقه بر دیگر کشورها تحمیل کند. در کنار عوامل گفته شده نقش، روحیات و خصوصیات روانی و ویژگیهای شخصیتی صدام حسین (به عنوان فردی شهرت‌طلب و ماجراجو) به عنوان یک از عوامل مهم تعیین کننده در تصمیم‌گیری سیاست خارجی عراق مطرح می‌شود. با این وصف تمام اقدامات و سیاستهای صدام حسین از زمان به قدرت رسیدن و در دست گرفتن رهبری کشور عراق در راستای سیادت و رهبری بر جهان عرب و صرفاً جهت تداوم بقا و حکومت (نه تأمین امنیت ملی) ارزیابی شده است. تحلیل نادرست و نداشتن درک صحیح از نظام بین‌المللی از سوی حکومت صدام به عنوان آخرین عامل مورد

بررسی قرار گرفته است. عنوان می‌شود که صدام در شرایطی کویت را مورد تجاوز نظامی قرار داد که شوروی متحد عراق با یک بحران شدید داخلی جهت بقا روبه‌رو بود. محیط بین‌المللی دهه ۸۰ که عراق ایران را مورد حمله قرار داد با نظام بین‌الملل دهه ۹۰ تفاوت اساسی داشت و سیاست تقابل و جنگ سرد جای خود را به سیاست همکاری و تفاهم داده بود. صدام حسین بر این باور بود که آمریکا واکنش تنیدی از خود نشان نخواهد داد. همچنین نسبت به عزم ایالات متحده آمریکا در رابطه با تحمل تلفات زیاد که در جنگ زمینی پیش‌بینی می‌کرد تردید داشت.

در آخرین بخش از فصل سوم انگیزه‌ها و اهداف آمریکا از مداخله در جنگ دوم خلیج فارس در ابعاد سیاسی، اقتصادی و نظامی مورد مطالعه و بررسی قرار می‌گیرد. از بُعد سیاسی به ایجاد نظم نوین جهانی و رهبری جهانی آمریکا تأکید می‌شود. در این زمینه خاورمیانه به دلیل موقعیت استراتژیک و با داشتن ذخایر عظیم نفتی در نظم نوین جهانی آمریکا بیشتر مورد توجه قرار گرفته و پس از پایان جنگ تصورات و اهداف آمریکا در خاورمیانه در چهار هدف زیر اعلام گردیده است:

۱- حل و فصل مناقشات منطقه‌ای؛ ۲- اعمال کنترل تسلیحاتی در منطقه؛ ۳- ایجاد ترتیبات جدید منطقه‌ای؛ و ۴- ترغیب دموکراسی و عدالت اجتماعی و شکوفایی اقتصادی (مورد ادعای مقامات آمریکایی) در بین کشورهای منطقه.

اهداف اقتصادی دلیل دیگر آمریکا برای ورود به جنگ دوم خلیج فارس اعلام شده و وابستگی شدید آمریکا و دیگر کشورهای غربی به ذخایر نفت منطقه خلیج فارس مزید بر این علت بوده است. بدین ترتیب نفت یکی از انگیزه‌های اصلی حضور آمریکا در خلیج فارس به شمار می‌آید.

از آنجا که آمریکاییها استفاده از نیروی نظامی را یک وسیله مشروع و در عین حال مؤثر در عرصه سیاست خارجی به حساب می‌آورند ورود به جنگ با عراق و حضور در منطقه خلیج فارس در زمره اهداف نظامی آمریکا قرار گرفته است، منطقه‌ای که به زعم آمریکاییها منافع حیاتی آنها در آنجا قرار دارد و حضور نظامی این کشور بازتاب ظهور نظم نوین جهانی و بخشی از استراتژی منطقه‌ای آن کشور به شمار می‌رود.

بهره دوم پژوهش تأثیرات سیاسی، اقتصادی و نظامی جنگ دوم خلیج فارس را در سه فصل بر امنیت جمهوری اسلامی ایران مورد بحث و بررسی قرار می‌دهد.

در فصل اول تحت عنوان "تأثیرات سیاسی" سعی شده پیامدهای مثبت و منفی جنگ بر امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران از ابعاد سیاسی تبیین گردد. در مورد پیامدهای مثبت پذیرش مجدد قرارداد ۱۹۷۵ الجزایر از سوی عراق و بهبود روابط ایران و کشورهای عضو شورای همکاری خلیج فارس مطرح شده است. از سوی دیگر افزایش فعالیت ترکیه در شمال عراق، افزایش نفوذ اسرائیل در منطقه خاورمیانه، پیمان نظامی ترکیه و اسرائیل، دامن زدن به اختلافات مرزی در منطقه از جمله ادعاهای امارات نسبت به جزایر سه گانه ایرانی، سیاست منزوی ساختن ایران، پیگیری ترتیبات جدید امنیتی در منطقه از جمله طرح ۲+۶ و ارائه الگوی امنیتی تک قطبی، و اتخاذ استراتژی مهار دوگانه از سوی آمریکا به عنوان پیامدهای منفی جنگ دوم خلیج فارس عنوان شده است.

فصل دوم به بررسی تأثیرات اقتصادی اختصاص یافته و وضعیت اقتصادی ایران در دوره قبل از انقلاب اسلامی و بعد از انقلاب اسلامی بررسی شده است. در مقطع بعد از انقلاب اسلامی وضعیت اقتصادی ایران در دو بخش قبل از جنگ و بعد از جنگ بررسی می شود و تأثیرات اقتصادی سیاستهای تحریمی آمریکا بعد از پیروزی انقلاب اسلامی بویژه پس از جنگ دوم خلیج فارس در چارچوب سیاست مهار دوگانه و قانون داماتو بیان می گردد. فشار آمریکا به کشورهای منطقه آسیای مرکزی و قفقاز در مورد عدم همکاری با ایران و اعمال نفوذ در بانک جهانی از دیگر مسائل و موضوعاتی هستند که مورد بررسی قرار گرفته اند. در ادامه اقدامات مختلفی که ایران در جهت مقابله با اقدامات آمریکا به آنها مبادرت کرده بیان شده است از جمله می توان به انعقاد قرارداد صدور گاز طبیعی به ترکیه، همکاری با شرکت فرانسوی "توتال"، همکاری با کشورهای آسیای مرکزی، توسعه روابط اقتصادی با اتحادیه آمریکا، و توسعه روابط با کشورهای منطقه و جهان اشاره کرد.

در فصل سوم تأثیرات نظامی جنگ دوم خلیج فارس بررسی شده است. پیشینه ملاحظات نظامی در منطقه در فاصله سالهای ۱۹۷۰ تا ۱۹۹۰، مسابقه تسلیحاتی در منطقه خلیج فارس از سال ۱۹۹۰ تا ۱۹۹۸، قراردادهای تسلیحاتی کشورهای منطقه بعد از جنگ دوم خلیج فارس و حضور نظامی آمریکا در منطقه از جمله موضوعاتی است که به آنها پرداخته شده است.

در پایان مباحث مورد مطالعه در پژوهش جمع بندی شده و نتایج و یافته های آن

بشرح ذیل معرفی می شود:

– ایران به دلیل وضعیت ژئوپلیتیکی خاص خود همواره در مسائل و مناسبات جهانی از موقعیت ویژه‌ای برخوردار بوده و بهره‌برداری از این ویژگی و قابلیت در نظام بین‌المللی به اقتدار ملی آن بستگی دارد.

– اتخاذ سیاست بی‌طرفی از سوی ایران باعث چرخش سیاست اعضای شورای همکاری خلیج فارس نسبت به جمهوری اسلامی ایران شده و این کشورها خواستار بهبود و گسترش روابط با ایران شده‌اند.

– شکست عراق در جنگ در مجموع وضعیت امنیتی ایران را بهبود بخشیده است. با این حال، این وضعیت را نمی‌توان رضایت‌بخش توصیف کرد، به طوری که جنگ دوم خلیج فارس افزایش نفوذ منطقه‌ای ترکیه و اسرائیل و حضور نظامی آمریکا در منطقه را در پی داشته است.

– از جنبه سیاسی تلاشهای آمریکا برای منزوی ساختن ایران در منطقه و جهان با شکست مواجه شده و ایران با درپیش گرفتن سیاست تنش‌زدایی و طرح گفتگوی تمدنها موقعیت خود را در عرصه بین‌المللی تثبیت کرده است.

– از نظر اقتصادی سیاست تحریم اقتصادی ایران توسط آمریکا به دلیل عدم همراهی کشورهای صنعتی دیگر موفقیت‌آمیز نبوده است. با این حال اعمال فشار آمریکا بر سازمانهای بین‌المللی بویژه بانک جهانی و صندوق بین‌المللی پول و برخی کشورهای آسیای مرکزی و قفقاز و اعمال نفوذ در مسیرهای انتقال نفت و گاز باعث شده تا ایران از موقعیت ژئوپلیتیک جدید خود پس از فروپاشی شوروی نتواند بخوبی بهره‌برداری کند.

– در شرایط پس از جنگ آمریکا و اسرائیل به عنوان بزرگترین تهدید برای ایران محسوب می‌شوند.

محمد رضا کفاش جمشید

فرم اشتراک سالیانه مجله سیاست دفاعی

متقاضیان اشتراک سالانه مجله می‌توانند با توجه به شرایط ذیل فرم اشتراک را تکمیل و به نشانی مجله ارسال دارند:

- هزینه اشتراک سالیانه (۴ جلد) مجله داخل کشور ۲۴۰۰۰ ریال برای مؤسسات ۲۸۰۰۰۰ ریال.
- هزینه اشتراک سالیانه (۴ جلد) مجله خارج از کشور ۶۱۰۰۰۰ ریال برای مؤسسات ۸۱۰۰۰۰ ریال.
- برای نظامیان، دانشجویان و اساتید دانشگاه (داخل کشور)، در صورت ارسال فتوکپی کارت شناسایی مبلغ ۱۵۰۰۰۰ ریال.
- وجه اشتراک به شماره حساب جاری ۵۰۰۳۰/۰۳ بانک سپه تهران شعبه دانشگاه امام حسین (ع) کد ۸۴۸ واریز، و اصل فیش بانکی به همراه فرم اشتراک ارسال گردد و یا به نمابر شماره ۷۳۱۳۹۸۶ ارسال گردد.

نشانی: تهران - صندوق پستی ۳۴۵۹-۱۶۷۶۵؛ یا

تهران. اتوبان سرلشکر شهید بابائی. دانشگاه امام حسین (ع) پژوهشکده علوم دفاعی.

تلفن: ۷۳۱۳۹۹۰-۳

در ضمن تعداد محدودی از مجلات سال چهارم، پنجم، ششم، هفتم و هشتم به صورت صحافی شده (باجلدگالینگور) موجود می‌باشد که متقاضیان می‌توانند با واریز مبلغ ۳۰۰۰۰۰ ریال یک دوره یکساله صحافی شده را دریافت نمایند (بهای دوره سه ساله ۹۰۰۰۰۰ ریال می‌باشد). برای خارج از کشور به ازای هر دوره ۱۵۰۰۰۰ ریال اضافه می‌شود.

شماره اشتراک	
فرم درخواست اشتراک مجله سیاست دفاعی	
تاریخ	
نام خانوادگی:	نام:
شماره‌های مورد تقاضا:	شغل:
	نشانی کامل پستی:
مضاء	کد شهرستان
	تلفن

تذکر: در صورت تغییر نشانی، هر چه زودتر مجله را مطلع فرمائید.